

Oost en West

Eerder verschenen van Nino Haratischwili

Het achtste leven (voor Brilka)

De kat en de generaal

Het schaarse licht

Nino Haratischwili (1983, Tbilisi) is romancier, toneelschrijver en regisseur. Voor haar werk ontving ze al vele prijzen, o.a. de Anna-Seghers-Literatuurpreis, de Bertolt-Brecht-Preis en de Schiller-Gedächtnispreis. Haar roman *De kat en de generaal* stond op de shortlist van de Deutscher Buchpreis. Haar beroemdste roman *Het achtste leven (voor Brilka)* is in 25 talen vertaald en een wereldwijde bestseller geworden.

NINO HARATISCHWILI

Oost en West

PERSOONLIJKE NOTITIES,
TOESPRAKEN EN ESSAYS

Vertaald uit het Duits door
Elly Schippers en Jantsje Post

MERIDIAAN
UITGEVERS

2026

Eerste druk, februari 2026

© 2025 Frankfurter Verlagsanstalt GmbH, Frankfurt am Main

© 2026 Nederlandse vertaling Elly Schippers en Jantsje Post

Oorspronkelijke titel *Europa, wach auf! Texte und Reden*

Oorspronkelijk uitgegeven door Frankfurter Verlagsanstalt

Omslagontwerp Nanja Toebak

Foto van de auteur © G2 Baraniak

Typografie binnenwerk Wim ten Brinke

Drukkerij Wilco

ISBN 978 94 93305 87 8

NUR 320

www.meridiaanuitgevers.com

@meridiaanuitgevers

@meridiaanboeken

Meridiaan Uitgever

TDM (Text & Data Mining) is uitdrukkelijk niet toegestaan zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgeverij.

WOORD VOORAF

In oktober 2025 hield Nino Haratischwili in de Nikolai-kerke in Leipzig haar 'Rede zur Demokratie', haar toespraak over democratie. Een bijzonder ongemakkelijke toespraak, waarbij ze vreesde tomaten naar haar hoofd gegooid te krijgen, bekende ze later. In plaats daarvan ontving ze een staande ovatie.

'Het gevaar waaraan de democratie momenteel is blootgesteld is allang een mondiaal gevaar geworden. (...) Ik vraag me af of het besef dat ik voor het eerst in mijn leven het zogenoemde Oosten *westers* vind dan het Westen zelf, te maken heeft met het feit dat het Oosten voor het eerst een voorsprong heeft op zijn voorbeeldige broer. Dat het misschien veel beter begrijpt in welke situatie de democratie zich momenteel bevindt.'

De eerste week van 2026 alleen al gaf haar verpletterend gelijk en dat maakt deze bundel nog lezenswaardiger, hoe treurig die constatering ook is. Veel lezers kennen haar omvangrijke romans, *Het achtste leven (voor Brilka)* staat al sinds publicatie in 2017 hoog op favorietenlijstjes, maar juist daarom is het bijzonder de moeite

waard om nader kennis te maken met haar werk naast haar romans.

De oudste tekst dateert van 2013, de jongste is, zoals al aangestipt, van oktober 2025 in Leipzig. Overzichtelijk groeperen op thema was geen optie, bij Haratischwili lopen veel zaken door elkaar, elke afbakening zou arbitrair zijn en 'overzichtelijk' is hoe dan ook niet een woord dat goed bij haar past. Als iemand weet hoe onoverzichtelijk het leven (en de geschiedenis) kan zijn, dan is het Nino Haratischwili wel.

Een brief aan haar dochtertje wisselen we dus af met een ingezonden brief aan de *Frankfurter Allgemeine* (die overigens ook in *NRC* en *Standaard der Letteren* is gepubliceerd), en die wordt weer afgewisseld met een tekst over haar bezoek aan het Huis aan de Kade in Moskou in het kader van historisch onderzoek voor haar roman *Het achtste leven (voor Brilka)*, waarna de toespraak volgt die ze hield bij haar installatie als stadsschrijfster van Bergen-Enkheim, enzovoorts.

De bundel *Oost en West* geeft inzicht in de weg die Haratischwili heeft afgelegd sinds ze ruim twintig jaar geleden van Georgië naar Duitsland verhuisde en toont tegelijkertijd haar grote betrokkenheid bij de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen die zich momenteel wereldwijd voltrekken.

Nelleke Geel en Carla de Jong

INHOUD

TOESPRAAK OVER DEMOCRATIE 2025 9

GEORGIA ON MY MIND... 29
Een onmogelijke poging tot (zelf)analyse

ONZICHTBAAR BLIJVEN 37

CREEPING BORDERS 43

AAN MIJN DOCHTERTJE 49

EUROPA, WORD WAKKER! 57

HET MUSEUM VAN DE TOEKOMST 65

DE WETENSCHAP VAN DE EMPATHIE 71

ZEVENTIEN KEER DUITSLAND 83

DE VAKANTIE VAN HET WESTEN IS VOORBIJ 91

WIE IS ER BANG VOOR DE KUNST? 97

WAKKER WORDEN, HET IS OORLOG! 107

DE OORLOG IS AFGELOPEN, VREES DE VREDE 115

VANZELFSPREKEND! 129

WAT VERTELD WORDT, IS AFGESLOTEN 135

HET LAATSTE FEEST 143

ADDENDUM 171

Toespraak over democratie 2025*

Een paar maanden geleden nam ik in Berlijn deel aan een paneldiscussie over het onderwerp ‘Democratie in Oost-Europa’. Ik zat met enkele collega’s uit Servië, Oekraïne, Polen en de voormalige DDR op het podium en we deden allemaal ons best om ons eigen ‘stuk Europa’ te vertegenwoordigen en vanuit ons (geografische) standpunt iets over de huidige politieke situatie te vertellen.

Sinds de Russische invasie in Oekraïne krijg ik aan de lopende band verzoeken om over democratie te spreken, verzoeken die ik steeds met veel plezier heb aangenomen en als een eer heb gezien. Enerzijds omdat ik democratie als een van de grootste verworvenheden van de mensheid beschouw, anderzijds omdat ik me in de kwetsbaarheid ervan heb verdiept, erover heb geschreven en ook zelf heb moeten ervaren wat het betekent als ze wordt afgebroken of ontbreekt. Maar die avond bekwam me een zeker onbehagen; voor het eerst had ik het gevoel dat het niet klopte om vanuit een bepaald geopolitiek oogpunt over zo’n groot onderwerp te praten.

* Voor de datering van de teksten zie het addendum op pag. 171

Ik vroeg me af wat er opeens was veranderd, waarom ik me niet op mijn gemak voelde in mijn rol, tot ik begreep dat het gevaar waaraan de democratie momenteel is blootgesteld allang een mondiaal gevaar is geworden.

Natuurlijk zijn de specifieke uitdagingen per land heel verschillend en natuurlijk hebben we in Duitsland (nog) het geluk dat we niet, zoals in Georgië of Servië, voor die democratie voortdurend de straat op moeten of in de gevangenis belanden. Wij genieten nog altijd alle voorrechten die de democratie ons biedt, maar de grens die er misschien al die jaren was, die onzichtbare en toch zo duidelijke scheidslijn tussen de eerste en de tweede wereld, tussen democratie en autocratie, tussen rechtsstaat en corrupte staatsstructuren, tussen het Westen met zijn morele superioriteit en de rest van de wereld – die grens bestaat volgens mij niet meer.

Daarom leek het me opeens niet goed om te spreken van een eerste- en een tweederangs democratie zoals ik, sinds ik in Duitsland woon, gewend was. En toen ons tijdens de discussie werd gevraagd wat het Westen vanuit Oost-Europees perspectief nu eigenlijk was, stond ik er zelf versteld van dat ik ad hoc antwoordde dat het Westen voor mij in de huidige omstandigheden vooral een waardegemeenschap was, die momenteel door het Oosten werd verdedigd – af en toe met blote handen, niet zelden met gevaar voor eigen leven.

Toen ik dat zei, verbaasde ik me over mijn eigen definitie en op weg naar huis dacht ik nog even over mijn

spontane formulering na. Klopte het of was het de vermoeidheid, misschien wel de berusting die uit mijn woorden sprak, omdat ik de afgelopen maanden zo veel en zo vaak over de dikwijls verkeerd geïnterpreteerde omstandigheden in Oost-Europa had gepraat? Lag het misschien ook aan de frustratie die ik de laatste tijd zo vaak voel over de West-Europese lethargie en de Brusselse bureaucratie?

De vraag had me aan het denken gezet, want de helft van mijn leven, sinds ik in het zogenoemde Westen woon, wordt me voortdurend gevraagd het Oosten te definiëren, nooit andersom. Meestal moet ik dat vage conglomeraat van – ja, waarvan eigenlijk? – toelichten, moet ik een beeld geven van die moeilijk te definiëren verzameling van postsocialistische landen met een even moeilijke geschiedenis, met een fragiele democratie, met landschappelijke reliëfs waar de Russische schaduw op valt, dat eindeloze gebied waar het – althans in westerse ogen – meestal sneeuwt en waar zwaarmoedig wodka wordt gedronken en vaak nogal onstuimige temperamenten spelen.

Oost-Europa wordt gedefinieerd vanuit het Westen. De westerse definitiemacht creëert de scheidslijn die tot op de dag van vandaag, zij het onzichtbaar en niet gemarkeerd met prikkeldraadversperringen en checkpoints, maar toch voelbaar en reëel aanwezig is. De pijnlijkste scheidslijn tussen die culturele en geografische landschappen verloopt voor mij echter heel ergens an-

ders. Namelijk in een onzichtbare en ongeschreven hiërarchie, die nog altijd bestaat en die inhoudt dat bepaalde dingen die in het Oosten toelaatbaar zijn, voor het Westen ondenkbaar zijn en andersom, alsof er constant met twee maten wordt gemeten. Alsof er twee Europa's zijn, een eerste- en een tweederangs. Alsof de rol van het Oosten in het wereldgebeuren altijd die van het wat bokkige en niet erg capabele kleine broertje is, dat niet aan het eerstgeboren modelkind kan tippen. Ik ken dat allemaal, het bepaalt mijn leven. De helft van mijn leven, sinds ik in Duitsland woon, zit ik gevangen in die spagaat, altijd moet ik iets vertalen, van Oost naar West, van de ene naar de andere cultuur, van de ene naar de andere belevingswereld. Alsof het een ongeschreven plicht voor me is, als kunstenaar en als mens.

Maar waar begint 'het Oosten' precies? Bestaat er een Oost-Europees narratief? Is het Oosten alleen iets geografisch? Wat verbindt de Oost-Europese landen, behalve hun socialistische erfenis? Hebben Sicilië en Georgië niet veel meer met elkaar gemeen dan Kazachstan en Georgië of Armenië en Oekraïne? Was zelfs het socialisme niet in elk land verschillend? Voelt Oost-Berlijn voor mij op een bepaalde manier niet vreemder aan dan Hamburg? En zijn de Duitse vrienden die me in Tbilisi komen opzoeken niet verrast hoe Zuid-Europees de stad is en hoe westers de mensen er zijn? Waar loopt die scheidslijn dus? Waar begint hij eigenlijk? En bestaat er

zoiets als een cultuurgebied dat al die Oost-Europese landen onder één noemer brengt? Ik vrees van niet.

In het Westen ligt dat anders, want behalve een waarde-gemeenschap is dat duidelijk ook één cultuurgebied: Aristoteles is niet alleen een Griek, Caravaggio is niet alleen een Italiaan, Bach niet alleen een Duitser, Van Gogh niet alleen een Nederlander, Cervantes niet alleen een Spanjaard, Shakespeare niet alleen een Brit, Freud niet alleen een Oostenrijker, enzovoorts. Ze zijn in eerste instantie allemaal Europeaan, ze zijn een vast onderdeel van de zogenoemde 'cultuur van het Avondland'. Als je dat op Oost-Europa wilt toepassen, stuit je al gauw op grenzen. Dan zouden we genoeg Letse, Roemeense, Moldavische en Slowaakse schrijvers moeten kennen, genoeg Georgische en Estse schilders en Armeense en Oekraïense musici. Maar dat is niet het geval. Eén land waarvan we de cultuur wel allemaal kennen en dat die van ons goed kent, is Rusland. Rusland is als het ware de 'fatale verbinding' tussen ons allemaal. Alles wat we van elkaar weten, weten we voornamelijk vanuit zeventig jaar koloniaal perspectief.

Het feit dat het woord 'kolonialisme' nooit wordt gebruikt voor de vijftien zogenoemde 'unie-republieken' van de Sovjet-Unie, getuigt van de kloof die zoveel jaar na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie nog altijd tussen ons gaapt. Niet alleen tussen Oost- en West-Europa, maar ook tussen de Oost-Europese landen onderling. Misschien is het onze eigen fout dat we niet uit die scha-

duw zijn getreden en een eigen narratief hebben ontwikkeld, dat we aan ons leed nooit dezelfde waarde hebben toegekend als het Westen doet, dat we onze pijn op de een of andere manier altijd minderwaardig hebben gevonden, omdat we de Russische les zo goed hebben geleerd, omdat we de beroemde mythe van de 'Russische ziel' hebben geïnternaliseerd, die zegt dat je je bijna hartstochtelijk aan je leed moet overgeven en het zonder klagen moet dragen. Misschien zijn we de afgelopen zesendertig jaar allemaal bezig geweest met overleven en had het verwerken van het verleden geen prioriteit – nou ja, voor de gevolgen van die fouten moeten we nu helaas zelf opdraaien. Maar dat is een ander verhaal.

Ondanks alle ellende, alle onrechtvaardigheid en alle frustratie was er de voorbeeldige eerstgeborene, het Westen, waar het Oosten tegen op mocht kijken, er was een doel om naar te streven: net zo worden als de grote, onberispelijke broer, de eigenschappen en kwaliteiten verkrijgen die hem eigen waren, zichtbaar worden, uit de schaduw treden van de eigen minderwaardigheid. Er was het, wellicht naïeve, geloof dat de bittere les die de oudere broer van zijn totalitaire verleden had geleerd, hem ervan zou weerhouden ooit ook maar één centimeter af te wijken van het heilig verklaarde democratische pad. Die broer leek altijd een soort maatstaf voor de democratie te zijn. Hij belichaamde bovenal het 'nooit meer' en vormde het tegenbewijs van de eeuwi-

ge stelling dat de mensheid niets van haar eigen verleden leert. De oudere broer had wel iets geleerd, althans dat dachten velen, ikzelf inbegrepen. Wij, de miljoenen die erin waren geslaagd door het IJzeren Gordijn te glippen toen het op een kiertje werd gezet, wij dachten dat we van hem konden leren en het geleerde als een soort olympische fakkel naar ons land konden dragen...

Maar toen ik na die paneldiscussie naar huis ging en ook nu, terwijl ik deze toespraak schrijf om me van mijn eervolle opdracht te kwijten, merk ik hoe ik ermee worstel, hoe ik struikel over dat ooit zo heilige woord 'democratie', hoe groot de barsten zijn die mijn rotsvaste geloof de laatste jaren heeft opgelopen. Ik moet toegeven dat een opdracht me nog nooit zoveel moeite heeft gekost als deze. Want wat onbetwistbaar leek, ligt in scherven. Het geloof in het 'nooit meer' is aangetast. De bedreiging is alomtegenwoordig en aan die bedreiging is niet langer alleen het kleine, minderwaardige broertje blootgesteld dat de afgelopen decennia haast van nature kwetsbaar en wankelmoedig leek. Nee, de barsten hebben ook de onzichtbare verdedigingswal bereikt. Ze lopen dwars door de definitiemacht van het rechtsstatelijke narratief. De vaccinatie tegen een antidemocratische pandemie lijkt bij de onberispelijke broer uitgewerkt te zijn. En ik vraag me af of het besef dat ik voor het eerst in mijn leven het zogenoemde Oosten *wester* vind dan het Westen zelf, te maken heeft met het feit dat het Oosten voor het eerst een voorsprong heeft op

zijn voorbeeldige broer. Dat het misschien veel beter begrijpt in welke situatie de democratie zich momenteel bevindt en dat niemand ons mensen ooit een ‘nooit meer’ kan garanderen.

De beste van alle tot nog toe voorkomende vormen van maatschappelijk samenleven loopt vast, terwijl overal brandstapels worden aangestoken waarop alles terechtkomt wat te maken heeft met gezond verstand, met feiten, empathie, tolerantie, naastenliefde, respect en vrede. Als feniksen uit de as herrijzen allang achterhaalde en dood gewaande vormen van toxische masculiniteit, ongebreideld patriarchaat, geweld, propaganda, heerszucht en vooral imperialisme. En dat in een tempo dat je al de adem beneemt als je er alleen maar naar kijkt.

Alles wat ik hier een paar jaar jaren geleden nog vol vuur en uit diepe overtuiging zou hebben gezegd, lijkt weerlegd, geloochend, belachelijk geworden. Ik zoek naar woorden die niet door een of andere recente gebeurtenis aan geloofwaardigheid hebben ingeboet, die niet afgezaagd klinken, en ik worstel, ik worstel met mezelf. Terwijl ik van nature helemaal niet pessimistisch ben. Ik ben niet iemand die gauw apathisch wordt en toch ben ik de laatste tijd vaak ten einde raad en vraag ik me af hoe het zo ver heeft kunnen komen. En hoe ik nog het geloof in een waardegemeenschap moet opbrengen, dat me een paar jaar geleden zo onwankelbaar leek.

Ik vraag me af op grond van welke hoop ik hier zou kunnen beweren dat democratie een samenlevingsvorm is die het verdient op alle mogelijke manieren verdedigd te worden, als die democratie 77,3 miljoen Amerikaanse burgers in staat heeft gesteld een corrupte, misogyne, machtsbeluste populist en crimineel als staatshoofd te kiezen, die in razend tempo die democratie om zeep helpt en migranten ‘mensen uit het gekkenhuis’ noemt. Hoe moet ik die democratie verdedigen als ze het mogelijk heeft gemaakt dat in oktober vorig jaar in Georgië een partij aan de macht kwam – weliswaar door manipulatie en verkiezingsfraude, maar toch – die ons eigenhandig terugvoert naar het Groot-Rusland van Poetin, terwijl dat Rusland ons al twee eeuwen leegzuigt, in 2008 nog bommen op ons heeft gegooid en 20 procent van ons grondgebied met prikkeldraad heeft omheind? Als die democratie 20,8 procent van de Duitse bevolking de gelegenheid biedt om te stemmen op een partij waarvan de leden de Holocaust toejuichen, het doodschieten van bepaalde etnische groeperingen goedkeuren en homoseksualiteit strafbaar willen stellen? En ik vraag me af hoe ik mijn twee kinderen in de basisschoolleeftijd moet uitleggen dat talloze mensen blijkbaar vrijwillig in slavernij en onderdrukking willen leven. Dat ze zelfs democratisch kiezen voor die slavernij!

Op grond van welke superioriteit moet ik vanaf een West-Europees podium over Oost-Europese democratie spreken, als die superioriteit de afgelopen jaren een

farce is gebleken? Als de dubbele moraal hier als een epidemie alles heeft aangetast wat wij zogenaamd verdedigen, waar wij zogenaamd voor staan? Sommigen van ons veroordelen de wapenleveranties aan Oekraïne, willen op alle mogelijke manieren het salonpacifisme verdedigen, maar hadden er jarenlang geen moeite mee om de op één na grootste wapenleverancier te zijn van een land waarvan de regering op dit moment een ander volk uithongert. Daar mag je niet over praten, want de gangbare politieke correctheid verbiedt dat onderwerp. Als we maar niet als racisten te boek staan, dat schijnt belangrijker te zijn dan dat we toekijken hoe kinderen verhongeren. Want blijkbaar kun je een regering niet los zien van haar bevolking. Alsof ik, een fervent tegenstandster van de autocratische, Poetin-gezinde regeringspartij Georgische Droom (inmiddels eerder ‘nachtmerrie’), een Georgië-haatster ben omdat ik kritiek heb op die partij en de straat op ga om ertegen te protesteren. Politieke correctheid is inmiddels belangrijker geworden dan mensenlevens, als de slachtoffers maar niet uit een ‘democratisch’ land komen. Maar wat een democratie is, dat bepalen de G8-landen, afhankelijk van koopkracht, vermoed ik. Een van de lidstaten, de vs, heeft een president die tussen 1973 en 2016 met zijn ondernemingen in meer dan vierduizend rechtszaken verwickeld was, terwijl de president van de sinds 2014 voormalige lidstaat Rusland onlangs in Sint-Petersburg met een geniepige grijns in de camera verklaarde: ‘Elke plek

waar een Russische soldaat nu voet op zet is van ons' en de moeders van in Oekraïne gesneuvelde soldaten op Internationale Vrouwendag een gehaktmolen cadeau deed.

Hoe kan ik niet wanhopig zijn over de democratie als ze mensen in categorieën indeelt en empathie al naargelang de geografie en de huidskleur een andere prijs heeft: nu eens een heel hoge, dan weer een heel lage. Sommige groepen mensen zijn blijkbaar een soort collateral damage van de 'vrede' geworden. Allemaal Iphigenia's die door hun vader, koning Agamemnon, geofferd mogen worden – voor een gunstige wind, zodat zijn oorlogsschepen naar Troje kunnen zeilen.

We leggen verontwaardigd sancties op aan de agressor Rusland en staren toch afwezig in de verte als we horen dat de Russische gasleveranties het afgelopen jaar in de EU weer zijn toegenomen. Hoe moet ik in een of andere idee of een of ander waardesysteem geloven als we in een krankzinnige tijd leven, waarin heel rechts Europa gesteund en deels gefinancierd wordt door Rusland en links Europa – uit principe tegen het amerikanisme en het kapitalisme – koketteert met het socialisme, het gelijkstelt met Rusland en pleit voor 'vreedzame onderhandelingen', zonder te begrijpen dat je niet aan één tafel kunt zitten en een beschaafde conversatie kunt voeren met kannibalen. Hoe kan ik niet wanhopig zijn als ik keer op keer aanloop tegen het feit dat het Westen weigert te geloven dat het uiteenvallen van de Sovjet-Unie niet ook het einde van het Russische imperialisme

inhoudt? Dat het nooit is verdwenen en nu in een hybride en gemuteerde vorm terug is, gesterkt en gegroeid door jarenlang beleefd weggijken! Dat de Sovjet-Unie slechts een symptoom was, maar de ziekte Russisch imperialisme heet. Hoe kan ik niet wanhopig zijn als de westerse hegemonie in het denken (vooral bij links) nooit is doorbroken, een hegemonie die er tot op de dag van vandaag van uitgaat dat het nationaalsocialisme en Hitler het ultieme kwaad waren, terwijl het communisme en Stalin nog altijd veel lager in de 'ranking' staan, en dat een ideologie tot op de dag van vandaag los gezien kan worden van de geschiedenis! Ja, ik moest twintig jaar in Duitsland leven om erachter te komen dat er zelfs een hiërarchie bestaat in het kwaad, een soort hiërarchie in gruwelen. Terwijl de werkelijke geschiedenis van de Sovjet-Unie en alle andere republieken van het zogenoemde Oostblok, inclusief China, Cuba, Vietnam en Congo, al die catastrofale ervaringen die niets met de naïeve marxistische broederschap en gelijkheid te maken hebben, worden genegeerd.

Een hegemonie die erover waakt dat men in het Westen nooit over het nationaalsocialisme praat zonder de Holocaust te noemen, maar het om de een of andere reden toelaatbaar vindt als bij het uitweiden over de voordelen van het socialisme de goelag gewoon wordt doodgezwegen, de miljoenen slachtoffers die tot op heden niet zijn geteld! Hoe kan ik niet wanhopig zijn als men Anne Frank, Primo Levi, Imre Kertész en Paul Celan